

Rajcsányi Gellért

KÜZDELEM A VILÁG VARÁZSTALANÍTÁSA ELLEN

Királyok örök útján: Jordánia

„»Át szeretnénk vonulni országodon, úgy, hogy a szántóföldeken és a szőlőkön nem mennénk keresztül, s vizet sem innánk a kutakból. A királyi úton haladnánk, nem térnénk le se jobbra, se balra, míg át nem vonulunk földeden.« Edom azonban ezt válaszolta: »Nem vonulhatsz át rajtam, különben karddal támadok ellened.« Izrael fiai újra üzentek: »Csak a járt úton haladnánk, s ha én és jószágom iszunk a vizedből, megadom az árát. Semmi egyebet nem akarok, csak hogy átvonulás céljából földedre léphessek.« Mégis így felelt: »Nem vonulhatsz át!« S Edom fölfegyverzett katonákkal, s nagy hatalommal kivonult ellene.”

(Ószövetség, Számok könyve 20,17–20)

És az életért, az élettérért, egy talpalatnyi termékeny földért, egy korty tiszta vízért folytatott küzdelemnek azóta sincs vége a Jordán partjain, a folyócskán innen és túl. A Királyok útja az emberi civilizáció egyik legősibb útvonala: népek és vallások, hadseregek és kereskedők, uralkodók és menekültek vándorlásainak szemtanúja évezredek óta. Ez az út ma is az újkori Jordánia egyik fő tengelye. Észak–déli irányban, hágóknak fel, völgyeknek le, ősrégi emlékek és túlnépesedő arab városok mentén kanyarog végig az ország, a Jordán völgyétől keletre és a kietlen sivatagtól nyugatra eső hegyvonulaton. A Királyok útja nem csak egy kézzel fogható, lábbal taposható út. Maga Jordánia is egy keskeny, kanyargós és veszélyes királyi út szimbóluma, hogyan próbálnak az alig magyarországi területű, hat és félmillió királyság uralkodói a Közel-Kelet legforróbb pontján, feszítő belső ellentétek és még feszítőbb külső konfliktusok között egyensúlyozni, s eközben békét és prosperitást biztosítani a népüknek. Feljegyzések Jordániából, egy öreg, de mégis fiatal országból.

*

A gép már leszálláshoz készülődik, a naplemente utáni kékesfekete félhomályban ereszkedünk lefelé. A Földközi-tenger egynemű masszáját hirtelen a látóhatárig futó fehér szalag zárja le, felvillannak a városok és országutak fényei. A lassuló gép rázkódni kezd, ahogy tovább süllyedve átrepülünk azon pár tucat kilométernyi földsáv fölött, amit Szentföldnek hívnak.

Először látom a Biblia földjét a saját szememmel. Nem is tudom, miért lepődök meg rajta; de azon gondolkodom, van valami illetlen, valami szentségtörő abban, hogy csak

úgy átrepülünk leszállás közben a Szentföld fölött. Ahol egykor a próféták, Keresztelő Szent János, Jézus és az apostolok jártak; ami fölé az Ószövetség írásai alapján tüzes szekér vitte Illés prófétát tüzes lovakkal és forgószéllal az égbe; ott most a Bécs–Amman menetrend szerinti járaton ülök; miután pár óra alatt átrepültem a Dunántúl, a Balaton, a bosnyák és szerb hegyek, a görög szigetek fölött, Ciprusnál keletnek kanyarodva. Isteni sugallat nem ér a Szentföld fölött; viszont választhatok, hogy David Bowie vagy Rihanna lemezeit hallgassam, vagy amerikai akciófilmeket és arab sorozatokat nézzek a kis képernyőn. Tudhatom, hogy másnak e tájék mit jelent: megszentelt földet, zsidók, keresztények és muzulmánok számára egyaránt; de odafent az villan be: oda a misztikum, a Szentföld is elesett a világ varázstalanítása elleni harcban.

*

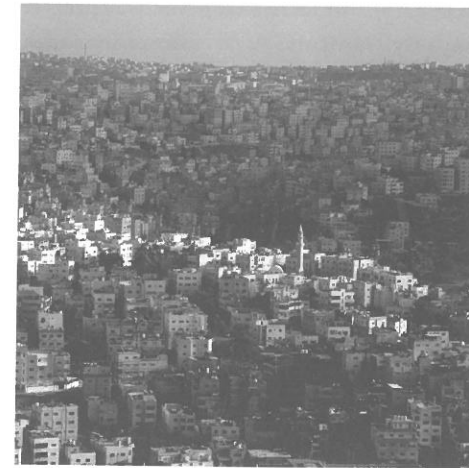
Mi ez a kántálás, ami távolról, halkán indulva egyre inkább beszűrődik a szobába, lassan kiválva a légkondicionáló rendszer egyenmormogásából? Félálomban kászálódok az ablakhoz. A Bábel tornyát másoló, döllyfösen a város fölé emelkedő szálloda sokadik emeletéről nézek körbe Ammanon. Még sötét van, az alvó jordán főváros fölé karcsú tornyok, a mecsetek minaretjei magasodnak a maguk zöld (az iszlám legszentebb színe) fényeivel. Innen szól a *saháda*, a müezzinek hitvallása, lassan és kimérten, kánonban visszhangozva Amman dombjai fölött a muzulmánok istenének dicsőségét.

Hogy szól a *fajradhan*, a hajnal előtti imára hívás? „Allahu akbar, Allahu akbar / Ashadu allá iláha illal-lah, Ashadu allá iláha illal-lah / Ashadu anna Mohamedan raszuluslah, Ashadu anna Mohamedan raszuluslah / Hajja alasz-szalah, Hajja alasz-szalah / Hajja alal-falah, Hajja alal-falah / Asz-szalatú khajrun minan-naúm / Allahu akbar / La iláhá illal-lah.” Magyarul: „Allah a leghatalmasabb, Allah a leghatalmasabb; tanúsítom, hogy nincs más isten, csak Allah; tanúsítom, hogy Mohamed Allah küldötte; gyertek imádkozni; gyertek az üdvösséghez; jobb az ima, mint az alvás; Allah a leghatalmasabb; nincs más isten, csak Allah” – szól az éjszaka végén, virradat előtt a lassan kántált ének, közről és távolról hullámozva a pusztába épült nagyváros felett. Idegen, európai, keresztény fülnek – különösen, ha először hallja élőben, álom és ébrenlét határán – egyszerre izgalmas és vészjósló, megkapó és felkavaró az adhan. Mégis csak maradt még misztikum e tájon? Az adhan egyszerű felszólításával, szikár egyértelműségével minden Ammanban élő igazhitűvel és pogánnyal közli, ki az úr a házban és ki az isten a hazában. Már első arábiai éjszakákon megérthetünk valamit abból, mi is az iszlám ereje, hogyan terjedhetett el szélesebben az egykori sivatagi vándornépek körében, hogy azok pár évtized alatt az addig ismert fél világot meghódítsák; s hogyan járhatunk immár az iszlám 1435-ig évében.

*

Persze a történet, e régió történelme nem Mohameddel indult el, és erre emlékeztet az Amman szívében álló citadella is. Reggeli fényben ragyog a fennsík, ahogy felérkezünk

az ősi dombra. Körülöttünk, mintha nézőtér lenne, a törtfehér és a sárga árnyalataiban játszó, homokkő kockaházak rengetege tekint felénk. Ez az óváros, bár a citadella romjain kívül nem tud sokat felmutatni a saját múltjából. Mind Amman, mind Jordánia nagyon fiatal a mai formájában. De mivel a Termékeny Félhold ívében járunk, ősi, a lehető legősibb civilizációkra építkezik a mai ország és annak fővárosa. Ugyanakkor a termékenyen maradt Európával szemben – ahol szerencsés esetben organikusan fejlődött és szervesült az egymást követő korok öröksége – a Közel-Keleten jellemzően rövid ideig tündöklő birodalmak és pusztító hatású, századokig tartó átmeneti időszakok vagy egyszerűen eseménytelen periódusok váltogatták egymást. De így legalább pörén, a maguk meglepő teljességében állnak előttünk ősrégi korok emlékei a nagyra nőtt, jellegtelenszű arab nagyvárosokban vagy odakint, a végtelen pusztaságban.

Amman tízezeréves. Amman százéves. Mindkettő igaz állítás. Egyes kutatások Krisztus előtt 10 000 környékére teszik az Amman területén talált legkorábbi emberi nyomokat, más feltárások a Krisztus előtti 7000-ből származónak ítélik Ammanban felszínre bukkant ház- és toronyalapokat. Az viszont bizonyos, hogy az ószövetségi időszakban Amman volt Rabbath Ammon, az ammoniták királyságának erőssége. Hogy is írja a Károli-Biblia? „És terbe esének Lót leányai mindketten az ő atyjuktól. És szüle a nagyobbik fiat, és nevezé annak nevét Moábnak; ez a Moábiták atya mind e mai napig. A kisebbik is fiat szüle és nevezé

annak nevét Benamminak. Ez az Ammoniták atya mind a mai napig” (1Móz 19,36–38). Mózes könyvében áll az is: „És mikor közel jutsz az Ammon fiaihoz, ne háborgasd őket, ne is ingereld őket, mert nem adok néked az Ammon fiainak földjéből örökséget, mert a Lót fiainak adtam azt örökségül. (Óriások földének tartották azt is; óriások laktak azon régenten, a kiket az Ammoniták Zanzummoknak hívtak.)” S ahogy a Krónikák könyvében olvasható: „És most ímé az Ammoniták, a Moábiták és a Seir hegyén lakozók, akiknek földjén nem akarád, hogy általmenjenek az Izráel fiai, mikor Egyiptom földéből kijöttek, hanem mellettök menének el és nem pusztíták el őket; Ímé ezért azzal fizetnek nekünk, hogy ellenünk jönnek, hogy kiűzzenek a te örökségedből, melyet örökségül adtál nekünk. Oh, mi Istenünk, nem ítéled-e meg őket?” Az Ószövetség tele van az ammoniták és a szintén a mai Jordánia területén fekvő moábiták s edomiták országának emlegetésével. Ők voltak a Kánaánba érkező zsidók ősellenségei, akikkel a Jordán két oldalán a talpalatnyi termékeny földekért és a csekély vízforrásokért harcoltak. Van, ami nem változik négy évezred alatt.

Az ammoniták fellegvára a mai ammani citadella hegyén lehetett, a helyszínt a világ legrégebben és folyamatosan lakott helyei között tartják számon. A falai között élő nemzedékek láthatták a zsidó Dávid király, majd az asszírok, a babiloniak, a makedónok, a

szeleukidák, a rómaiak és végül az Omajjádok érkezését. A város a makedónok érkezésétől kezdve az arab hódításig a Philadelphia nevet viselte, közben egy ideig a Dekapolisz tíz kereskedővárosból álló szövetségéhez is tartozott. A citadella és környéke a római romokkal tűnik ki: a birodalom itt is felhúzta a maga kötelező középületeit a hegyoldalba vájt színháztól a citadellán álló Herkules-templomig. A szomszédjában bizánci templom, muzulmán mecset és az Omajjádok kormányzói palotájának romjai hevernek egymás mellett, kései békében a civilizációk egykori összezapasai után. Ami pedig megmaradt, azt a szerény régészeti múzeumban láthatjuk kiállítva, kis műalkotásokat a kőkorszaktól a muzulmán időkig.

Ammannak leáldozott az Omajjádok kora után, az egyre jelentéktelenebb település pár ezres lélekszámú kis faluként tengődött a Török Birodalomban a 19. század végéig. De onnantól kezdve bevándorlási hullámok egész sorával új életre kelt a város, amelyet 1921-ben Abdullah király Transzjordánia fővárosává nyilvánított. A 20. század második felében a menekült palesztinok, majd iraki és kuvaiti migránsok özönlöttek el Ammant. Ma jó kétmillió ember lakja a jordán fővárost: kész csoda, hogy a vízszegény pusztaságban alig pár évtized alatt kinőtt metropolisz nem hogy egyszerűen működőképes, de az arab világ egyik üzleti központja lett – többek között Jordánia belső biztonsága, békére törekvő egyensúlyi politikája és arab mérce szerinti szabadelvűsége miatt.

A modern Amman Doha és Dubai mellé szeretne felzárkózni, de szerencsére egyelőre földhözragadtabb a krőzusi, megalomán versenytársaihoz képest. A kisebb-nagyobb toronyházaktól az elegáns villanegyedeken át a kietlen külvárosi falanszterekig terjedő városrészek így is évről évre tovább burjánzanak a termékeny, zöld hegyoldalak és a kietlen, félsivatagos, hullámozó pusztaság peremén.

*

Amman újkori története és mai állapota pontos szimbóluma lehet magának Jordániának. Ez a 20. században nagyhatalmi megállapodások során megszületett, diplomáciai íróasztalokon megrajzolt, ütközőállamnak szánt, eleinte életképtelennek tűnő, de aztán egyre inkább magára találó ország eddigi három királyának köszönheti a létét, megmaradását és prosperitását. Az országalapító I. Abdullah (Transzjordánia emíre 1921-től, majd király 1946-tól), a Talal király egy évnyi uralkodása után trónra lépő Husszein király (1952–1999) és az azóta uralkodó II. Abdullah forró történelmi korszakokon, zaklatott évtizedeken vezette keresztül országát.

Abdullah, Husszein mekkai serif második fia (és a hagyomány szerint Mohamed le-származottja) az I. világháborús és az azt követő zavaros években egyre aktívabb hadúr volt a Közel-Keleten. Amikor már a teljes Palesztina és Damaszkusz fölötti uralmat követelte magának, maga Winston Churchill, az akkori brit gyarmatügyi miniszter ült le vele egy arab világban hírhedtnek számító teázásra – meggyőzve Abdullahot arról, hogy ha lemond túlzó terveiről, országot kaphat magának a Jordánon túl. Abdullah így a britek elképzelései szerint és brit segítséggel került a húszas években a történelmi előzmények nélküli, frissen kialakított Transzjordánia élére. A külügy, a hadügy és a

pénzügy az angolok ellenőrzése alatt maradt. Bár Abdullahot a nyugatiak mérsékelt arab vezetőnek tartották, az emír-király soha nem mondott le országa területi gyarapításáról, akár arab szomszédjai, akár a II. világháború után születőben lévő zsidó állam rovására. Még 1948-ban is nagylelkűnek szánt ajánlatot tett Golda Meirnek, hogy egy nagyjordán királyságban autonóm zsidó kantont hozna létre Palesztinában. Aztán pár napra rá ki-tört az első arab–izraeli háború. A többi arab vezető és a radikális palesztin mozgalom mindvégig gyanúval méregette a nyugatiak segítségével hatalomra jutó, velük mindvégig kitüntetett kapcsolatokat ápoló Abdullahot – és így volt ez a király utódaival is, miután 1951-ben Abdullah egy palesztin merénylet áldozata lett Jeruzsálemben, az iszlám harmadik legszentebb helyének számító al-Aksza mecset lépcsőin.

Ha a politika a lehetőségek művészete, akkor annak legnagyobb 20. századi mesterei közé tartozott Husszein király is, aki Abdullah unokájaként 1952-től 1999-ig uralkodott a Közel-Kelet forrongó szívében. Miközben a Palesztinából elmenekült tömegek felduzzasztották és teljesen átalakították az addig pár százezer beduin és cserkesz által lakott ország társadalmát; miközben a sorozatos arab–izraeli háborúkban Jordánia is nagy veszteségeket szenvedett; miközben a szomszédos arab országokban diktátorok emelkedtek fel és buktak meg, Husszein a nyertes és a szorult helyzeteiből is a lehetséges legtöbb előnyt ki tudta harcolni Jordánia számára. Az 1967-es hatnapos háború veresége után – amikor Izrael elfoglalta a Jordán teljes nyugati partját – Husszein nem kötött békét Izraellel (erre csak 1994-ben került sor), de a zsidó vezetőkkel folytatott titkos és nyilvános tárgyalások egész sorával megteremtette a nyugalmas fejlődés lehetőségét. És nemcsak Izrael kapcsán volt fáradhatatlan tárgyaló Husszein: a különböző szomszédos vagy közeli arab államokkal – és persze a térségben érdekelt más nemzetközi hatalmakkal – folytatott állandó diplomáciai egyezkedésekkel próbálta enyhíteni az akut közel-keleti válságot. Otthon pedig a közel fél évszázadig uralkodó király a haza atyjává vált, aki az állandóan növekvő népességű, folyamatos feszültségektől sújtott társadalom kényes egyensúlyát és rokonszenvét is megtartotta.

*

Ezt az örökséget hagyta aztán utódjára, az 1999 óta uralkodó II. Abdullahra is. Husszein brit feleségtől született fiának arcán angol és arab vonások keverednek; Angliában és az Egyesült Államokban végezte iskoláit és tanulmányait; s a rövid hajviselést, a szakállnélküliséget, a nyugatias öltönyt és a nyakkendőt preferálja a hagyományos arab megjel-néssel szemben. Felesége, Rania királynő szépségével meghódította a nemzetközi divat-lapokat és celebújságokat is. Az uralkodói pár – méltósága megőrzése mellett – kiélvezi a nemzetközi *jet set* társasági életét. Az angolszász életmódban teljesen elmerül Abdullah, ha kedve szottyan, Amerikában motorozik; kedvenc tévésorozata az amerikai progresz-szív életfelfogást propagáló *Modern Family*; de sci-fi-rajongását is kiélhette, amikor nem beszélő statisztaként feltűnt a *Star Trek* egyik részében. Számos hobbija ellenére II. Abdullah pontosan tudja, milyen kihívásokkal kell szembenéznie Jordánia, a Közel-Kelet törékeny békés szigetének uralkodójaként – és széleskörű uralkodói jogait gyakorolja is.

Bár Jordánia hivatalosan alkotmányos királyság, az uralkodó itt még tényleg uralkodik: a király tényleges törvényhozó és végrehajtó hatalommal rendelkezik. A jordán politikai élet a király, valamint az általa kinevezett és váltogatott miniszterelnökök játszmáin alapszik, amikben – természetesen – mindig a királyé a legvégső szó. A makulátlannak soha nem nevezhető választásokon a parlament alsóházát választják meg a polgárok: legutóbb, 2013 januárjában 22 pártot (a Hajnaltól a Szabad Hangon és az Elszántság Emberein keresztül A Méltóság és Megváltás nevű erőig pártonként 1-3 képviselővel) és 123 független képviselőt juttattak be a törvényhozásba. A Muszlim Testvériség helyi erői bojkottálták a választást. A felsőházat továbbra is a király nevezi ki. Nagy előrelépésként értékelték ugyanakkor, hogy a 2013-as választás után az uralkodó hajlandó volt tárgyalni a parlamenttel a kormány összetételéről.

II. Abdullah jól tudja: nem elég a gondosan ápolt és őrzött népszerűség, van akkora feszültség az országában, hogy demokratikus engedményeket kell tennie. Az arab tavasz ugyanis évek óta forrong Jordánia körül, és II. Abdullahnak ismét arra a bizonyos egyedül járható, keskeny és kanyargós királyi útra kell rálelnie, amit apja és felmenői az elmúlt száz évben nagy politikai és diplomáciai ügyességgel követtek. Tizenöt éve uralkodik a király: a 9/11-et követő terrorellenes háborúk, az Izrael és Palesztina körüli végeláthatatlan konfliktus, az iraki háború, a szíriai polgárháború, az Egyiptomot káoszba taszító arab tavasz eseményei napról napra próbára tették uralkodói és politikusi képességeit. Persze Jordániában is utcára mentek az emberek, hogy jobb életkörülményekért, a korrupció csökkentéséért és politikai reformokért tüntessenek, de ez nem csapott át széleskörű rendszer- és uralkodóellenes protestálásokba. Ehhez az is kellett, hogy a rendfenntartás ne alkalmazzon kirívó erőszakot, és a király képes legyen éppen annyit lazítani a rendszerén, amivel ki tudja ereszteni a feszültség szelepeit.

De hogy látja mindezt maga a király? II. Abdullah a *The Atlantic* róla szóló portré-cikkében zavarba ejtő őszinteséggel – vagy jól kiszámított ravaszsággal? – beszél arról, nehéz teher a királykodás: „A feleségem tudja, hogy felmegy a vérnyomásom, amikor kormányt kell cserélni” – panaszkodik az amerikai magazinnak. Arra a felvetésre, hogy de azért mégsem akar „II. Erzsébet” lenni, azt válaszolja: „Hol lesznek a monarchiák ötven év múlva? [...] Minél távolabb vagy a királyi széktől, annál inkább hiszel az abszolút monarchiában... De az mégsem működik.” A király elmondása szerint uralkodása tizedik évfordulóján összehívta a családját, hogy felvesse a lemondását, de a család tiltakozott ez ellen. „Depressziós voltam a belső erők miatt, amikkel foglalkoznom kellett. Nem a nagyvilág számított, azt ugyanis értettem. A belügyekről beszélek.” Az arab tavaszról azt mondja: „Én nem lövetnék. Ez a karakterem. Ha te mint uralkodó olyan

helyzetet teremtesz, amikor a fele néped fölkel ellened és el akar távolítani, akkor valamit rosszul csináltál."

A király eddig nem rontotta el. Hiába a privilegizált helyzetét féltő beduin és cserkesz elit, a gyorsan szaporodó, menekült-gyökerű palesztin tömegek, a szomszédos háborús övezetekből Jordániába érkező migránsok tízezrei, a közeli s távoli nagyhatalmak szövvényes érdekrendszerei: a király a gyeplő húzásaival és kiengedéseivel tartja irányban az ország szekerét. Persze nem bíz semmit a véletlenre: arcképe – atya és fia arcképével együtt – mindenhol ott van az országban, és nem csak fotókon keresztül figyeli népét. Amikor egy utcán az arcképekre mutogatva beszélgettünk a királyokról, rögtön ott termett egy gyanúsán éber járőkelő fiatalember, aki kiváló angolsággal kérdezett ki minket arról, kik vagyunk és mit csinálunk Jordániában.

De hogy is néz ki Jordánia a világpolitikán túl, közel- és alulnézetből? Induljunk útnak a sivatagi királyságban!

*

„Hi, my name is Jasmin, what is yours?“, „Hi, my name is Jasmin, what is yours?“ – és így tovább. A kis Jasmin és barátai, 8-10 év körüli gyerekek egész hada jókedvűen rohagnál fel-alá a rommezőn, ahogy megszólítják a turistának látszó látogatókat a római oszlopsorok között. Dzserasban vagyunk, az ókori Geraszában, a Római Birodalom egyik legtávolabbi keleti nagyvárosának romjai között. A 4. században élt, széles műveltségű Ammianus Marcellinus történetíró *Róma története* című művében birodalmi szemszögből láttatja a korabeli viszonyokat: „Pompeius ezeket a vidékeket is provinciává tette, miután a zsidókat legyőzte és Jeruzsálemet elfoglalta. Csupán bizonyos fokú törvénykezést hagyott meg nekik. Palaestina közvetlen szomszédságában van Arabia, amely a másik oldalon anabataeusokkal határos. Gazdagon el van látva különféle kereskedelmi cikkekkel. Erős várak és erődök őrködnek mindenfelé, amelyeket a régiek előrelátó gondossággal kedvező fekvésű és biztonságos magaslatokon emeltek védelmül a szomszédos népek betörései ellen. Ebben az országban is vannak tekintélyes nagyságú, erős falakkal körülvett városok: Bostra, Gerasa és Philadelphia. Ennek az országnak Traianus császár adta a provincia nevet, és helytartó alá rendelte. A mi törvényeinket kényszerítette rájuk, miután a lázongókat több ízben leverte, amikor a médek és a parthusok ellen győzelmes háborút viselt."

A Marcellinus sorait átható impériumi szellem nagyszerű, kőbe véssett emléke maga Gerasza is: ki az, akit nem nyűgöznék le a három kontinensre kiterjedő birodalom szervezőképességéről és technikai tudásáról tanúskodó, ma is nagyszabású építményei Ibériától Palesztinától, Tunéziától Pannóniáig? A Nagy Sándor alapította Gerasza Ammanhoz hasonlóan a Dekapolisz városszövetséghez tartozott, majd Traianus és Hadrianus idején élte virágkorát. A folyamatosan birodalmát járó Hadrianus tiszteletére Geraszában diadalívet emeltek. Ma is ezen keresztül léphetünk az óriási kiterjedésű rommezőre, amelynek nagyobbik része még nincs is feltárva: a mai város jellegtelen háztömbjei körbeveszik az ókori városmagot. A diadalíven túl elhaladunk a hippodrom ókori lóver-

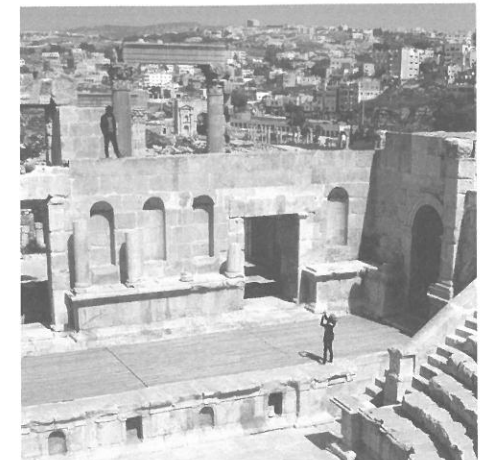
senypályája, Zeusz és Diana templomainak romjai, majd a több ezer nézőt befogadni képes színház karéja mellett, ahol ma is látható, kőbe vésett görög betűkkel jelezték, melyik szék mely polgárnak a törzshelye. A kör alakú oszlopsorral körülvett fórum, a szintén gigantikus oszlopok által kísért Cardo Maximus (a főutca), a mellette sorakozó bolthelyiségek és a többi római és bizánci templomrom bejárása során szinte elkopik a lábunk. Mi minden lehet még a föld alatt, azokon a tágas mezőkön, ahol most kecskenyájakat legeltetnek a pásztorok? A korán kereszténnyé váló Geraszát végül egy 749-es földrengés pusztította el, hogy aztán számos más jordán városhoz hasonlóan csak az elmúlt évszázadban keljen új életre. A színház meredek nézőterén bolyongó turistáknak két, népviseletbe öltözött, egykedvű férfi játszik ritmusos arab zenét borraivaló reményében.

Közel van ide Izrael, a Golan-fennsík és a polgárháborúba süllyedt Szíria: ennek ellenére Gerasza békés és ráérős hely, tágas köröngteteg a félsivatagi nap alatt. Nem volt persze mindig így: Burckhardt svájci utazó – akit később Petrába is követhetünk – a 19. század elején még arról számolt be: arab útítársai nem merték vele bejárni a romvárost, mert féltek az esetleg megjelenő, vad beduinoktól. Így amíg a pedáns európai utazó számba vette a romokat, addig ők elbújtak a folyóparti fák alatt.

*

Elcsigázva gyalogolunk kifelé a tűző déli napsütésben, de az angolul barátkozó gyerekek még mindig bírják, egyikük palesztin zászlós fejkendőben mosolyog ránk. Nincs egyedül ifjú palesztinként Jordániában: sőt az ország sokak szerint maga az új Palesztina, hiszen – valószínűsíthetően – az állam lakosságának immár többségét az egykori palesztin menekültek és leszármazottaik alkotják. Forró ez a téma, és most láthatjuk is, hogy miért.

Hegyeknek föl, völgyeknek le kanyarog az út Dzseras környékén. A vakító tavaszi napfényben vibrál a pusztaság, a horizont szürkéssárga masszában oldódik fel. Kötengert vagy várost látunk egy messzi völgy mélyén? Nehéz ilyen távolságból megállapítanunk. Úti vezetőnk viszont elárulja: város az, a Szentföldről elmenekült palesztinok egyik első menedéktáborából kinőtt település, Baqa'a. Ma már több mint nyolcvanezren laknak az 1967. júniusi hatnapos háború után létrehozott, először sátorláborként működő, majd komplett várossá szétfurjánzó Baqa'ában. Az első huszonhatezer menekültnek ötezer sátor állítottak fel, majd német segítséggel egy-két év múlva előregyártott menedékhelyekre költözhetek, melyeket az évtizedek során kő- és betonkunyhókra cseréltek. Így váltotta fel a visszatérés reményét a túlélés és a megmaradás ösztöne, s végül a tartós

berendezkedésbe való beletörődés. Baqa'a ma egy komplett város óvodákkal, iskolákkal, felnőttoktatással – amiket az ENSZ égisze alatt tartanak fenn. Az egykor átmenetinek szánt menekülttábor berendezkedett az életre: piacot tartanak, kereskednek, seftelnek, a reggeli buszok pedig viszik az embereket a közeli Ammanba, hogy az egyre terjeszkedő fővárosban keressenek maguknak bármi áron bármilyen munkát, ami a megélhetéshez szükséges. Az Ammanban végzett, ha kell, alantas és olcsón megfizetett munkákból tartja fenn magát Baqa'a közössége. Az önmagát a lehetőségekhez képest egész jól megszervezni képes táborvárosnak egyébként az ENSZ és a jordán kormány is viszonylagos rendet és fenntarthatóságot biztosít.

Feszültség persze van: immár nemzedékek születtek, nőttek fel és öregedtek meg az évtizedek óta létező Baqa'ában. Élni kell és megélni, de az ott lakók számára a kopár pusztában felhúzott sivár háztenger továbbra is csak szükségmegoldás marad. „Nem fogok örökké menekült maradni” – áll egy helyi iskola falán a cirkalmas arab betűs graffiti. Bár sokan dolgoznak, rengeteg embernek – csellengő kölyköktől a korosabb férfiakig – nem jut semmilyen munka. A túlélés és kitartás lelki záloga pedig az a remény, hogy egyszer majd visszatérhetnek Palesztinába, amitől nem egy komplett világ, hanem csak pár kilométer választja el őket. No meg a világpolitika vastörvényei.

Jordánia mai, világhatalmaknak és lokális turbulenciáknak kitett helyzetében többévtizedes problémát és feszültségforrást jelent a palesztin menekültek ügye. Az 1950-ben még félmillió Jordánia lakossága 1990-re 3,5 millióra, 2014-re közel 8 millióra tehető, ezzel ma a világ negyedik leggyorsabban növekedő népességű országa Libanon, Zimbabwe és Dél-Szudán mellett. Az elképesztő növekedés csak részben köszönhető a természetes szaporulatnak (3,1 gyermekszülés/nő): nagyobb részt a palesztin, libanoni, szíriai és iraki válsággyócokból érkező tömegek ostromolják és veszik be a béke, stabilitás és relatív jólét szigetének számító Jordániát. Az eredetileg csekély számú beduin nomádok és cserkeszek lakta félsivatagi országban ma a lakosság minimum felét, de akár 60 százalékát is az egykori palesztin menekültek és leszármazóik alkotják. De a feszültséget legalább oldani lehet az Al-Baqa'a SC meccsein: a futballcsapat 1968 óta képviseli a várossá lett menekülttábor népét a jordán fociban.

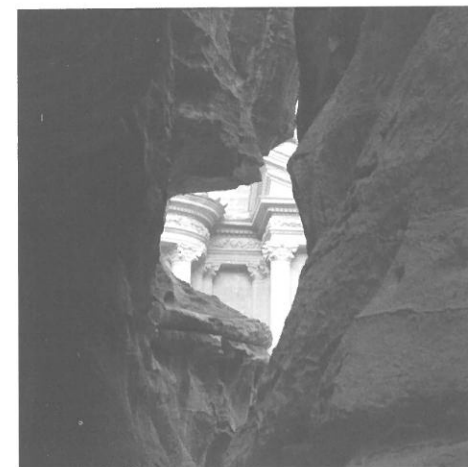
*

„Such marvel save in Eastern clime / a rose-red city half as old as time”; „Kelet ege óvta rózsavörös csoda / Feleannyi idős, mint az idő maga” – írta Petráról John Burgon viktoriánus teológus, egy szmirnai brit kereskedő fia egy veretes, ódon angolsággal megírt versében. Burgon soha nem látta élőben Petrát, de a kőbe vésett romvárosról látott metszetek megihlették őt. Ma már fotókról és turistafilmekből jól ismert, sőt agyonreklámozott világturizmus-központ lett az egykor elfeledett csodából. De ha jó időben érkezünk, még nyüzsgés és zsibvásár nélkül átérezhetjük a rózsavörös romváros időtlen nagyszerűségét. Petra a rejtélyes nabateusoknak, ennek az arab-félszigeti, vándorlóból letelepedett kereskedőnépnek a központja volt a civilizációjuk csúcán, a Krisztus születése körüli évtizedekben. Aztán évezredes álomba szenderült.

„Jól ismertem a körülöttem lévő emberek karakterét. Védelem nélkül voltam a sivatag közepén, ahol soha nem láttak korábban utazót; és – ahogy őket nevezik – a hitetlenek alkotásainak közeli vizsgálatával gyanút keltettem volna, hogy kincsek után kutató varázsló vagyok” – írta a Petra legendás elveszett városát kereső Johann Ludwig Burckhardt (1784–1817), a svájci születésű utazó és Közel-Kelet-kutató a nagy találkozás hajnalán. Burckhardt volt az, aki az újkori Európának újra részletes leírásokkal tudott szolgálni a Szentföld mögötti ismeretlen, vad vidékekről. A sokáig tervezett utazása idejére szakállt növesztő és arab viseletet öltő Burckhardt akkora lelkesedéssel tanulmányozta az iszlámot és az arab kultúrát, hogy egyesek szerint át is tért az iszlám hitre – bár ezt családja tagadta. A beépülésre és azonosulásra szüksége is volt, hiszen a távoli vidéken akkoriban ember embernek farkasa volt, és csak kellő merészséggel tudta bejárni az arab világ e szegletét. Burckhardt volt az, aki újra felfedezte Európa számára Petra városát.

„Huszonöt percre haladva a sziklák között, elértünk az átjáró nyílásához. [...] A függőleges szikla oldalában, pontosan szemben a fővölgy nyílásával, egy kivésett mauzóleumot láttunk meg, melynek fekvése és szépsége úgy van kiszámítva, hogy különleges hatással legyen az utazóra, ki közel fél óráig kelt át egy lehangelő és szinte földalatti átjárón, mint leírtam. Ez az egyik legelegánsabb ókori maradvány Szíriában, és állapota olyan, mintha csak mostanában fejezték volna be, és közelebbi vizsgálat alapján úgy találtam, hatalmas munka árán készülhetett el” – írta Burckhardt augusztus 22-én. A többi innentől történelem – no meg popkultúra és tömegturizmus. Burckhardt ezt meg is megjósolta: „A jövő utazói talán fegyveres erők védelme alatt látogathatják majd a helyszínt, az itt lakók hozzászoknak majd az idegenek vizsgálódásaihoz, és a Wady Mousa régiségei az ősi művészet legkülönösebb maradványai között fogják számon tartani.”

Burckhardt azért ma is ráismerne Petrára: igaz, hogy a szurdok előtt városka nőtt ki a tömegturizmus kiszolgálására, ahol Indiana Jones-boltokban vásárolhatunk plasztik kólásüvegbe töltött színes sivatagi homokot; de ahogy magunk mögött hagyjuk a bazársort, megérkezhetünk a kővé vált történelembe. Különösen így van ez hajnalban, ha az első között indulhatunk el a félórás szurdokjárásnak a romokkal teli petrai völgyig. A lassan derengő ég alatt még félelmetesebbek a sötétben ásitozó barlangnyílások és -hasadékok, szinte várjuk, hogy egy beduin horda feltűnjön fölöttünk. Ahogy kel a Nap, a vörös, barna és rózsaszín megannyi árnyalatában kezdenek tündökölni a sziklafalak. A kanyon végén aztán feltárul a Kincstár jól ismert, sziklafalból kivájt épülete. A nabateusok korából származó, hellenisztikus és római hatásokat tükröző építészeti csoda akár barokk templomhomlokzatnak is beillene. Gyerekkorunk kedvenc Indiana Jones-filmjében ez az épület rejti a Szent Grált és az utolsó keresztes lovagot – sajnos ma nem lehet bemen-

ni az egyébként üres belső helyiségekbe, csak ősi harcosoknak öltözött mutatványosok vonulnak fel-alá az oszlopok között. Közben felkel a Nap, és úgy érezzük magunkat, mint egy népvándorlás korabeli törzs: a hátunk mögött megjelenő turistahadak elől menekülve tovább járjuk a lassan kitáruló rommezőt. Föld alatt és hegyoldalban nyílnak minden irányban, minden szinten a barlanglakások, szentélyek és más, beazonosíthatatlan funkciójú építmények. Hol épségben megmaradt, hol az évezredek erőzói miatt szinte a sziklafalba olvadt homlokzatok között kalandozunk.

Aki akar, tevégelehet, vagy óvatosan megnézegetheti a lassan beszivárgó zsidóbarátok közepes igényességű portékáit is – rámenősségükre jobb felkészülni. A turisták és a turistákra akaszkodó helyiek viszonya ma sem zökkenőmentes, de így volt ez már az első európai utazó, Burckhardt idejében is. Naplójában megemlékezett a helyiekkel való afférról: „Most már tisztán látom, hogy hitetlen vagy, akinek különös teendői vannak az ősatyáid városának romjai között, de tudd meg, nem engedhetjük, hogy akár csak egy darabot is elvigyél a rejtett kincsekből, mert a mi területünkön vannak és hozzánk tartoznak” – figyelmeztette a kísérője Burckhardtot. A svájci kalandor hiába válaszolta, hogy csak a kíváncsiság hajtja őt; és ha akarják, kövessék őt a sírkamrákba, hogy lássák, nem kutat pénz után. „Persze hogy nem mered majd előttünk keresni, de tudjuk: ha ügyes varázsló vagy, akkor megparancsolhatod a pénznek, hogy kövessen téged a levegőben, bármerre is mész” – válaszolt a tovább gyanakvó arab Burckhardtnak, aki utána naplójában panaszkodott, hogy még a legszabadelvűbb szíriai törökök is hisznek a varázslatokban. Végül, hogy útítársát megnyugtassa, közösen vágta le egy kecskét a bibliai Áron próféta (Mózes testvére, akit a muzulmánok Harunként ismernek) tiszteletére; hogy aztán együtt aggódjanak éjszaka az esetleges rablók miatt. Áron síremléke – egy 15. századbéli mameluk szultán építtette szerény, kupolás építmény – a Petra fölött magasodó egyik hegycsúcson áll, alatta bizánci kolostor romjaival. A petrai ösvények tetejéről belátni ezt a különös, ősrög, de időtlen rommezőt. Ahogy Burgon írta fent idézett versében: „Kőből mintha csoda szülte volna: örök, néma, gyönyörű és magányos, [...] rózsavörös, mint a hajnal pírja.”

*

Beduinok... Az eredeti arab civilizáció talán legutolsó fenntartói, akik a legtovább kitarottak a nomád, pásztorkodó életmód, a sivatagi vándorlás kultúrája mellett. A „beduin” szó maga ’vándor’-t jelent arabul. Az Arab-félszigeten és környékén évszázadok óta vándorló beduinokat már a Török Birodalom is megpróbálta megfegyelmelni, közepes sikerrel. A mai Jordánia területét az ország megalakulásától jórészt beduinok lakták, arányuk a palesztinok folyamatos bevándorlásával és szaporodásával csökken. A megváltozó civilizáció nyomására és a kormányzati kényszerre válaszul már a legtöbben letelepedtek, vagy legfeljebb félnomád életmódot folytatnak. A beduinok hagyományosan a jordán királyok hűséges támaszai, de az átalakuló társadalmú országban már közöttük is előfordul a feszültség.

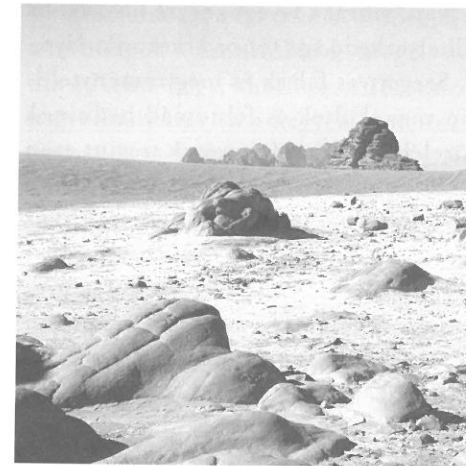
Bárhol járunk Jordániában, találkozunk velük. Igaz, sokszor már csak a modern civilizáció peremvidékének jelei, félig kihalt falvak, útszéli házromok, rozsdálló ob-

jektummaradványok között. Tejeskávé színű bőrükkel, szikár alakjukkal, napégette arcvonásaikkal és fehér leplekből álló jellegzetes öltözőkkel kitűnnek a már nyugati módra öltöző, urbanizált arabok közül. A beduinság és a modern élet nehezen összeegyeztethető, de az idő nem áll meg: tevecsordákat és birkanyájakat pickupokkal járkál körbe, műanyag vagy acél tartályokban őrzik a vizet, sátraikban zajos generátorral biztosítanak áramot. Persze ettől még tüzet gyűjtanak éjszakánként a sivatagi égbolt alatt, s ha kedvük tartja, énekelik a haiku-tömörségű, melankolikus *ghinna-wa* népdalokat a *derbuka* töredezett ütemére, a lantszerű *ud* és *rebáb* kíséretével. Az elkülönültséggel megőrzött hagyományok persze aprópénzre és megélhetésre válthatók a tömegturizmus korszakában, nincs ez másképp a beduinokkal sem. De nemes megjelenésükkel és kimért mozdulataikkal a régi magatartásukat és erkölcsi parancsolataikat is őrzik. A beduin becsületkódex kötelezi őket, hogy segítsenek bármely bajba került vándornak; viszont elvárják egymástól a törzs iránti teljes lojalitást, melynek megszegésére a törzsből való kitagadás, még rosszabb esetben a vérbosszú a válasz. Kemény az élet, kemény a túlélés is a sivatagban.

Petrában találkozunk azokkal a beduinokkal, akik évszázadokig lakták a letűnt nabateusok barlangjait, mielőtt a kormány kiköltöztette volna őket egy közeli telepre, hogy ne zavarják a turistákat. Néhányan mégis maradhattak: működtetik és fenntartják a petrai szolgáltatások egy részét. Szóba elegyedünk egy kávéhozó fiatalemberrel: kiváló angol-tudással elmondja, hogy remek dolog barlanglakásban élni, szabadidejében pedig felmászik a hegytetőre a laptopjával, mert ott jobb a wifi. És hozzáteszi: „It's 2013, man!”

*

Petra a Királyok Útja mentén fekszik: a jelenkor jellegtelen és jobbára lepusztult modern városain és falvain túl a történelem megannyi korszakából származó emléket járhatunk végig ezen az úton. Északra találjuk Madabát, ahol görög ortodox templom rejt magában egy 6. századi, kétmillió darabos mozaikot a Közel-Kelet akkor ismert térképéről. A királyi út mentén fekvő Karak a keresztesek rettegett erődítményéről ismert: a pusztaságon álló masszív, puritán falak még maradványaikban is tiszteletet parancsolnak. Hát még a keresztesek korában: Szaladdin csak egy évig tartó ostrom után tudta bevenni a lovagkirályság bástyáját 1189-ben. Dél felé haladva a maradék zöld foltok is eltűnedeznek a tájból, kiérünk a kő- és homoksvatagok kietlen világába. A Dana rezervátum 25 éve védi a köves pusztaság különleges élővilágát, benne a sokszáz éves Dana falu elhagyatott kőviskóival. A pusztaság rezervátuma fölötti országút mentén egy asztalka és két, szemben álló üres szék áll filozofikus magányban a szakadék szélén, a port felkavaró szélben.

Jordánia legmonumentálisabb természeti tája azonban a Wadi Rum, a Hold Völgye. „Hatalmas, visszhangos, istenszerű” – írta Thomas Edward „Arábiai” Lawrence, az angol katona, régész, író, kalandor és titkosügynök a szaúdi határ közelében elterülő sivatagi hegyvidékről, amikor 1917–18 táján errefelé kalandozott. A homoksivatag hullámaiból a vörös és a barna megannyi árnyalatában fölényk törnyosuló kőhegyek öregebbek, mint a ma belőlük hasznát húzó turizmusipar; öregebbek, mint maga Jordánia; öregebbek még Petránál is. A sci-fi-díszleteknek is beillő tájon (nem véletlenül forgatta itt Ridley Scott az

Alien-előzmény *Prometheus* jeleneteit) különös izgatottság lesz úrrá a civilizációból kiszakadt európai utazókon. „Izgatottan siettünk fel a köves hegygerincekre a korai pásztorkirályok háborúiról, dalairól és szenvedélyeiről beszélgetve, neveik olyanok voltak, mint a zene, és szerették ezt a helyet” – írta maga Lawrence a sivatag élményéről. „A mi kis karavánunk halálos némaságba esett, félve és szégyenkezve amiatt, hogy kicsinységében is bemerészkedik az elképesztő hegyek közé” – próbálta szavakba önteni a Wadi Rum élményét. Mi, kései, kalandmentesített utódok csak szervezettebb körülmények között nézhetünk szét a Wadi Rumban, de a dűnék, sziklák és hegyfokok labirintusa hipnotikus hatással van ránk: delejezve mászunk, ugrálunk és futkosunk a sivatag díszletei között, miközben a hegyek mögé bukó Nap egyre színpompásabbá és kontrasztosabbá teszi a földöntúli tájat.

Az átélt élmények csak lassan ülepednek le bennünk, ahogy este lassan leereszkedünk Akabába, Jordánia egyetlen vörös-tengeri kijáratába, ahol négy ország (Egyiptom, Izrael, Jordánia és Szaúd-Arábia) találkozik az öböl mélyén. Akaba (magyarul: Akadály) ösidők óta stratégiai fontosságú pont az Arab- és a Sínai-félsziget – akár azt is mondhatjuk, Ázsia és Afrika – határán. A város ma egy ipari kikötő és a kilencvenes évekbeli Siófok hangulatának kevésbé megkapó elegye, de a modern világ építményei között ott találhatunk egy szerény templomromot is: a 300. év környékéről származó romokat a szakértők a világ egyik első, kifejezetten templomnak szánt építményének tartják. Egy 4. századi földrengés rombolhatta le, majd homok temette be hosszú évszázadokra, amíg odafent birodalmak születtek és buktak meg a Közel-Kelet epicentrumában.

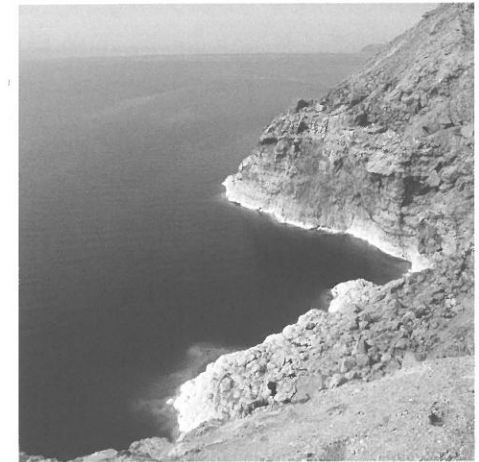
*

Akaba és a szomszédos Eilat határán jordán és izraeli lobogók néznek farkasszemet egymással. Az öböl folytatásaként innen húzódik szinte nyílegyenesen északnak a Nagy-hasadékvölgy, amely kőzetlemezek – egyben népek, vallások és kultúrák – határvonala. Ennek mélyén fekszik a Holt-tenger: lassan kelünk át a köves-sivatagos hegysegeken, majd

kanyargunk lefelé, mélyen a tengerszint alá. Tűz a Nap, vibrál a levegő, egyre halottabbá válik a táj, ahogy a tengerszint alatt 427 méterrel elhelyezkedő sós tóhoz érkezünk. Nyomott a levegő, nyomasztó a tájkép a völgy mélyén. Szegényes falvak és még reménytelenebb sátoresztelepek között autózunk, talán palesztin menekültek és félnomád beduinok tengődnek a tó és Izrael szigorúan őrzött határa közelében. Egyes feltevések szerint ezen a síkon terültek el Szodoma és Gomorra városai – ha egyáltalán léteztek. A táj azonban most is drámai és kietlen, különösen, ahogy a Holt-tenger fölé érkezünk. A türkizkék tó és a sárga, köves hegyoldalak találkozásánál a kicsapódott só fehérlik: más szín nincs ezen a környéken, ahogyan élet sem. Egy helyen megállunk: fölöttünk a hegytetőn nyurga sziklaalakzat mered az égnek, mintha Lót sóbálvánnyá vált felesége lenne. Az éppen Balatonnyi méretű tó tényleg tengernek látszik: a fölötte lebegő sós pára sokszor eltakarja vagy távolinak láttatja a túlsó, izraeli partokat, ahol egyébként sincs semmi, csakúgy, mint a jordán oldalon.

Csak a Holt-tenger északkeleti végében van egy mesterséges oázis, ahol néhány nemzetközi szálloda próbál paradicsomi állapotokat varázsolni az élettelen partokra. Egy jordán turisztikai vezetővel vacsorázunk: a fiatal hölgy Amerikában végzett, hétköznapi nyugati viseletben, amerikai angol akcentussal beszél Jordánia szépségeiről és arról, hogy a világi Ammanban milyen nyugatias életet tud élni, vannak jó éttermek, menő bárók, és barátaival bármikor le tud ugrani a Holt-tengerre relaxálni. Értjük mi a mondandóját, csak mintha elzárna magától Jordánia és a Közel-Kelet valóságát, no és a mélységét. Estefelé az utolsó orosz újjgazdag is kikecmereg a tóból: sötétedés után tilos fürödni, nehogy valaki esetleg átússzon Izraelbe – bár kérdés, ki bír tíz percnél tovább úszni a Holt-tenger sópárlatában. A tóra néző teraszokon követhetjük a Nap útját az izraeli hegyek mögé: hűvössé kezd válni az idő a kietlen tájban mesterségesen létrehozott pálmafás, úszómedencés, zöld gyepes, talmi édenkertben. Ádám óta vágyunk vissza oda... Ez a környék talán még emlékezik is az egész történetre. A távoli hegyek tetején fények gyúlnak, állítólag Jeruzsálem fényei. Északra, a tavon túl pár kilométerre fekszenek az ősi Jerikó, az emberi civilizáció egyik legrégebbi városának romjai. Mögötte emelkedik a hagyományok szerint az a hegy, ahol Jézust megkísértette az ördög. „Ismét vivé őt az ördög egy igen magas hegyre, és megmutatá néki a világ minden országát és azok dicsőségét, és monda néki: Mindezeket néked adom, ha leborulva imádsz engem” – emlékezhetünk mindig, minden korban a hatalom megrontó csábítására.

Állunk a Holt-tenger fölött, Jeruzsálemmel szemben, egy húsvét előtti nap végén, amikor a világosságot lassan kioltja a sötétség. Végre átérezzük a Szentföld misztikumát: hát mégsem esett áldozatul a világ varázstalanításának?

Előttünk ott a fél Biblia, földrajzi nevekként megelevenedve. Döbbenetesen rövidék a távolságok a Szentföldön. Mégis, még mindig áthidalhatatlanok? Fölöttünk magasodik a Nébó-hegy, ahonnan a Teremtő megmutatta Mózesnek az Ígéret Földjét. Mózes a hagyomány szerint a hegyen temették el. II. János Pál pápa 2000-ben, szentföldi látogatásának nyitányaként felkereste a Nébó hegyét. A jordán falvak muzulmánjai ünnepi díszben várták a katolikusok pápáját, aki a zsidók prófétájának szentelt, ferencesek által fenntartott, beduin szőnyegekkel díszített templomban imádkozott a hegyen, a Szentföld kapujában, majd egy olajfát is elültetett a béke jelképeként. Így fohászkozott: „A világnak e tájékán az igazságnak, az emberek és a nemzetek jogainak súlyos és sürgető ügyei vannak, amiket minden érintett javára, az örök béke feltételeként kell megoldani [...] Jerikó előtt, Jeruzsálemig ellátva emeljük fel Istenhez szóló imáinkat mindazokért, akik az Ígéret Földjén élnek, zsidókért, muzulmánokért és keresztényekért [...] Adja minden itt élőnek a valódi béke, igazság és testvériség ajándékát [...] Minden ember a te kezében van.”

Korzózás a városligeti sétányon 1903-ban

A Vurstliban működő Liliputi Színház előadja a Munkaverseny című darabot 1949-ben